

КРАЄЗНАВЧА МОЗАІКА

«ЧЕРВОНІЙ ПОЛКОВНИК»

Так називали в Червоній Армії Миколу Григоровича Кропив'янського, доля якого була характерною для тих, хто пішов за більшовизмом.

Народився він у 1889 р. у козацькій сім'ї на Ніжинщині в селі Володькова Дівця. Батько багатодітної сім'ї зумів дати йому початкову освіту в рідному селі, а потім, у Ніжині, Кропив'янський закінчив Грецьке училище та склав екстерном екзамен за гімназію. Юність його припадає на бурхливий період російської революції 1905 — 1907 рр., саме тоді він знайомиться із соціал-демократичними ідеями, які однак не зіграли істотної ролі в його подальшій долі.

У 1908 році М. Г. Кропив'янський вступає вільнонайманим на військову службу, а згодом — до Чугуєвського військового училища. Закінчує його з відзнакою перед початком Першої світової війни. Сподівається потрапити у лейб-гвардію, але замість цього — провінційний піхотний полк. Не допустило високе начальство в привілейовані війська вихідця із козаків. Мабуть, тоді і з'явилася перша тріщина у душі молодого офіцера. Однак світова війна, яка незабаром почалася, відкрила перед М. Г. Кропив'янським нові можливості — добре воюючи, можна було в короткий термін досягнути того, що неможливо було у мирний час. Підпоручик Кропив'янський, розуміючи це, не упускає свого шансу. Сміливого офіцера минають кулі, натомість як із рогу достатку силпляються нові звання і нагороди. На початок 1917 р. він уже підполковник, нагороджений 8-ма орденами і офіцерським «Георгієм» за хоробрість. Здавалося б, що майбутнє забезпечене, щоправда, за одної умови — перемоги над Німеччиною, яку, як відомо, царській Росії не вдалося здобути.

Повалене самодержавство в лютому 1917 р. захоронило під своїми обломками і всі плани Кропив'янського. Безумовно, для перспективного військовика це було трагедією. Треба починати все спочатку і на голому місці. Адже на колишні заслуги уже ніхто не зважав. Більше того, за них розлючена «революційна солдатня» могла позбавити і життя. Подібних прикладів у той час було багато. Маючи неабиякий природний розум, М. Г. Кропив'янський досить швидко зорієнтувався у тодішній політичній ситуації. Більшовики стрімко набирали силу. Тому свій вибір він зробив рішуче і, як здавалося йому в той час, безпомилково. В середині 20-х років Кропив'янський так згадує про ті дні у своїй автобіографії: «З перших днів лютневої революції шанований солдатами за героїзм і гуманне ставлення, повне прийняття і рішуче проведення в життя завоювань революції... став на чолі фронтового руху солдат, які обирали мене у різні комітети. За більшовизм... був арештований і перебував під арештом з липня по листопад 1917 року».

Більшовицький переворот у Петрограді виправдав надії колишнього підполковника і сприяв стрімкому злетові його слави. Солдати 12-го корпусу Південно-Західного фронту обирають Кропив'янського своїм командиром, а незабаром у Катеринославі він стає начальником штабу Другої революційної армії. З ось таким послужним списком з'являється М. Г. Кропив'янський у Москві.

Тим часом політичні події в Україні стрімко розвиваються у своїй трагічній послідовності і логіці. Німецькі війська, вступивши на Україну весною 1918 року, не тільки боролися з більшовиками, а й відверто грабували селян, вивозили хліб. Крім цього, уряд гетьмана Скоропадського, що прийшов до влади за допомогою німецьких штиків на зміну Центральній раді, повернув поміщикам їхні володіння, поміщики стали відшкодовувати збитки, що теж перетворилося у грабїж селян. Опинившись таким чином між молотом і наковаленью, селяни кидали все і втікали у ліси, де на них чекали більшовики і створювані ними партизанські загони. Останні за рахунок цих втікачів поповнилися настільки, що, наприклад, улітку 1918 р. всі ліси Ніжинського повіту буквально були заповнені червоними партизанами. Тим часом у Москві уважно стежили за подіями в Україні. Ленін розумів, що втрата України стала б для Росії трагедією. По-перше, перекрився б головний хлібний канал у голодне більшовицьке царство. По-друге, Німеччина могла у будь-який момент напасти на радянську Росію, використовуючи Україну як плацдарм для нападу. Уникнути цих смертельних загроз,

на думку Леніна, можна було лише через повстання на Україні, яке, у свою чергу, мало б призвести до революції у Німеччині, виходу її з війни і анулювання ганебного Брест-Литовського договору.

Тому у цій ситуації пропозиція М. Г. Кропив'янського підготувати на Україні всезагальне повстання проти німців і гетьмана Скоропадського була сприйнята з радістю. У Москві давно вже шукали таку людину. Одержавши великі повноваження і детальні інструкції від Бубнова, члена радянсько-українського уряду, М. Г. Кропив'янський нелегально прибуває в Україну і з'являється у Ніжинському повіті в кінці травня 1918 року. Тут він досить швидко наводить порядок у місцевих партизанських загонах, власноручно розстрілюючи тих, хто не виконує його наказів. Як це не парадоксально, але в ніжинських лісах Кропив'янському як колишньому офіцерові ще не повністю довіряють. Але незабаром нові «соратники» червоного полковника на власні очі переконуються у безпідставності своїх підозр. Так, під час бою з носівською вартою, М. Г. Кропив'янський сам заколює багнетом кількох офіцерів, підтверджуючи цим самим свою відданість більшовизму. У розпалі цієї кривавої вакханалії доля дає йому шанс зупинитися. Він зустрічається зі своїми колишніми першими учителями — соціал-демократами, які пережили жах муравйовського нашествия на Україну і висловили все, що думають про більшовиків. Однак не захотів їх почути «червоний полковник». Упевнений у своїй правоті, вважав себе господарем становища на віки вічні. Ілюзії тим і небезпечні, що в один момент розвіюються і зникають, як ранковий туман.

Усе літо 1918 року в шаленому темпі іде підготовка майбутнього повстання. Безперебійно підтримується зв'язок з Москвою. М. Г. Кропив'янський відправляє туди детальні звіти про свою діяльність, які через Аралова лягають на стіл Леніну. Саме там, у кремлівському кабінеті, вирішувалося, що і в якій кількості посилати в Україну. Переправляється зброя, боєприпаси і, найголовніше, фальшиві українські гроші. Через 30 років після описуваних подій Січкара, один із подвижників Кропив'янського, так згадує про це: «Пам'ятаю особливо доставку грошей. Нам ішло багато українських грошей, прямо з-під станка. Ми цих грошей не шкодували». М. Г. Кропив'янський стає маріонеткою у руках Москви, а її найменше хвилювала доля України, бо ж дбала вона лише про свої політичні вигоди. Більшовицька корозія настільки роз'їла М. Г. Кропив'янського, що він навіть пишався відведеною йому роллю. На жаль, він був не поодиноким.

У середині липня 1918 р. боротьба протилежних сторін в Україні досягла апогею. І могла у будь-який момент перерости у всезагальне повстання. Це добре розуміли у Москві і тому поспішали розіграти так звану «українську карту». Заключний акт української трагедії розігрався на першому з'їзді комуністичної партії України. На цьому московському зборищі було вирішено негайно почати повстання, і це збіглося з бажанням самого Леніна. М. Г. Кропив'янський і його соратники були впевнені у своїй перемозі. Однак на цей раз щастя відвернулося від них. Напереродні повстання гетьманська контррозвідка громить більшовицьке підпілля в Ніжині і Чернігові, захоплює копію наказу М. Г. Кропив'янського про початок повстання, німці стягують великі військові сили у Ніжинський повіт. До цього додається неузгодженість дій між окремими командирами партизанських загонів. І в результаті збройне повстання, яке почалося у ніч на 6 серпня 1918 року, зазнає поразки. Партизанські загопи після невдалого штурму Ніжина відходять у ліси, а незабаром «мужицький генерал», як називали уже М. Г. Кропив'янського, розпускає їх і наказує окремими групами відходити до «нейтральної зони», на кордон з Росією. І хоч повстання зазнало поразки, Москва своєї мети досягла — німці, втихомирюючи Україну, уже не думали про напад на Росію. А те, що ця мета була досягнута страшною ціною величезних людських жертв в Україні, Леніна не хвилювало. Адже попереду майоріли заманливі контури світової революції.

М. Г. Кропив'янському доручають формувати нову дивізію, але його щаслива зоря уже заходила. Проти нього плетє інтриги Щорс, що закінчуються спробою вбити «червоного полковника». Громадянську війну він закінчив, посідаючи високі посади, був нагороджений орденом Червоного Прапора, але йому так і не вдалося вирватися із зачарованого кола, де завжди почувався як «свій серед чужих і чужий серед своїх». Зрештою, він сам себе туди загнав. Доля неодноразово дарувала йому можливість вийти на праведну дорогу. І навіть завершити свій життєвий шлях міг інакше, не так, як визначили йому більшовики. Мова йде про події на Ніжинщині у період колективізації, руйнівна сила якої накрива його і його сім'ю у Володьковій Дівичі. Рідним «червоного полковника», які розбагатіли у пору непу, загрозувало розкуркулення і виселення із села. Час тоді був страшний, гриміли постріли, а ночами палахотіли пожежі. Селяни вперто чинили опір новоявленим грабійникам. М. Г. Кропив'янський міг би виступити організатором цього спротиву і за ним пішли б, як у 1918-му. Однак для цього треба було перетворитися із «червоного полковника» знову в «мужицького генерала». Він цього не зробив. Могильна плита більшовизму придавила його цілком, а арешт весною 1938 року за звинуваченням у націоналізмі став логічним завершенням його кар'єри.

Допити... П'ятирічний термін. У 1943 році М. Г. Кропив'янського випускають на свободу. Смерть його спіткала у Ніжині? у 1948 році. За кілька днів до своєї кончини у міській лікарні він сказав молоденькій медсестрі: «Ти мене не бійся, дочко, я просто старий бандит, хочеш, я тебе навчу грецької мови». У його очах були біль і страждання.

Віктор ЕМЕЛЬЯНОВ,
завідуючий відділом Ніжинського краєзнавчого музею.

АНДРІЙ БОБОЛЯ І «ТАРАС БУЛЬБА»

Відомий єзуїтський чернець-проповідник Андрій Боболя, який походив зі стародавнього шляхетського роду герба Лелива з містечка Страхотин під Саноком, народився 1591 року. Він активно пропагував католицизм 26 років у Бобруйську та Пінську, за що його прозвали «пінським апостолом».

Полонений 1657 року українськими козаками біля с. Могильної (нині в межах міста Іваново Брестської області), був скараний ними на горло. Поховали мученика у Пінську. 1827 року його мощі перенесено до Полоцька. Римський папа Пій XI канонізував Андрія Боболю 1853 року.

За книгою В. Леонюка «Словник Берестейщини», сучасна поліська легенда ототожнює Андрія Боболю з Андрієм Бульбою, неfortunним героєм повісті Миколи Гоголя. Очевидно, що ця легенда має стародавнє коріння. Тоді можна припустити, що великий російський письменник знав легенду, а це означає не випадковий збіг імен. Тим паче, дія у повісті «Тарас Бульба» відбувається в місті Дубно (недалеко від Іванова, сусідня Рівненська область). Постає питання: звідки Гоголь, який ніколи не бував на Поліссі, дізнався про легенду?

Відповідь очевидна: від свого друга, великого знавця українського фольклору Михайла Максимовича. Але ж він так само не бував на Поліссі. Можна припустити, що Максимович відшукав цю легенду у паперах покійного фольклориста Зоріана Доленги-Ходаковського, творчу спадщину якого друг Гоголя вивчав і навіть дещо з неї опублікував у своїй відомій збірці «Українські народні пісні» (1834), якраз перед першим виданням 1835 року повісті «Тарас Бульба». Неявно вказує на те, що так і було, тривале проживання Доленги-Ходаковського у Кременці і під самим містом Дубно.

Можливо, Гоголь не випадково зацікавився поліською легендою, бо в його роду вважали предком пінського греко-католицького єпископа (1596—1602) Іону Гоголя.

Не слід забувати, що письменник мав подвійне прізвище Гоголь-Яновський, що вказує на його можливі івановські корені, бо Іваново до 1939 р. називалося Янов. Зазначимо, що біля Іванова знаходиться село Достоево — родове гніздо Достоевських. Отже, предки великих письменників Миколи Гоголя і Федора Достоевського були уніатськими священиками з Берестейщини.

Взагалі, смерть Андрія Боболя є одним з виявів трагедії українського козацтва, що змагалось за православну церкву, яка з часом стала знаряддям знищення Козацької держави.

Олександр ІЛІН

НІМЕЦЬКА МЕНШИНА НА БАХМАЧЧИНІ!

Останнім часом зростає інтерес до національних меншостей в Україні. Адже в двадцять роки нинішнього століття, приміром, німецька діаспора в Україні становила 616,9 тисячі чоловік і на території нашого району проживало їх 6153. Виникає питання: які ж зміни сталися з німецькою меншиною, що зникла, не залишивши слідів навіть у топо-німіці?

Загляньмо ж в глибину історії нашого краю. Ще в XII столітті бахмацькі землі були густо населені слов'янськими і тюркськими народами. У літописних документах неодноразово згадуються такі літописні міста: Бахмач, Білі Вежі, Димитрово, Івангород, Сиволож. З нашествям монголо-татар землі були спустошені, та після Визвольної війни 1648—1654 років територія між ріками Борзенкою і Остром перетворилась на місце зосередження козацького війська. В одному з таких пунктів виникло село Куринь. Протягом цілого століття ці землі знаходились в управлінні артилерії гетьманства. Ліквідувавши його, Катерина II наказала генеральній канцелярії передати так званий Біловізький степ у відомство Малоросійської колегії князю Мещерському, а в 1763 році вона оприлюднила маніфест «О дозволенні всем иностранцам, в Россию въезжающим, поселиться в которых губерниях они желают». І в 1766 році у Біловізькому степу оселяються німецькі колоністи з Франкфурта-на-Майні, а в 1762 — з